

el curs dels rius

Si el Llémena fos el Danubi, el barranc de Matabous seria el Breg i el de la Fosca el Brigach. Ningú, però, no ha estat mai interessat en disputar els orígens d'aquest "riu de mala mort", com el va qualificar, en un to excessivament càustic, l'escriptor empordanès Josep Pla. Aquesta i altres cabòries vaguejaven per la ment del caminant mentre enfilava la serra de les Medes disposat a trobar un punt a on començar a remuntar el riu fins a la bifurcació de les rieres que li donen de mamar. Al sarró, l'imprescindible paper de la cartografia militar, alguna fruita i l'equip de fotografia. Al cap, les inacabables i apassionades disputes entre els ciutadans de Furtwangen i Donaueschingen, en la versió de Claudio Magris, per erigir-se en bressol del riu europeu per excel·lència. Si la longitud és la clau per distingir el braç principal, probablement, i sobre mapa, la riera de la Fosca s'emporti la titularitat. Disquisicions ben fútils, d'altra banda, enmig d'aquestes boscúries de la Garrotxa més meridional.

El Llémena, ens mantindrem fidels a l'article masculí tot i que els rètols que llueixen alguns ponts indiquin el contrari, té els seus orígens en aquell immens amfiteatre que formen les serres de les Medes i la de Finestres. La riera, o barranc de Matabous, recull les primeres aigües al peu mateix del volcà de can Tià, gairebé en el límit de la carena que separa la conques del Llémena de la del Brugent, dos rius de característiques similars i que dibuixen valls gairebé paral·leles abans d'abandonar-se al Ter.

De més al nord, a tocar el coll de Fontpobra, arranca la riera de la Fosca, a la qual se li afe-

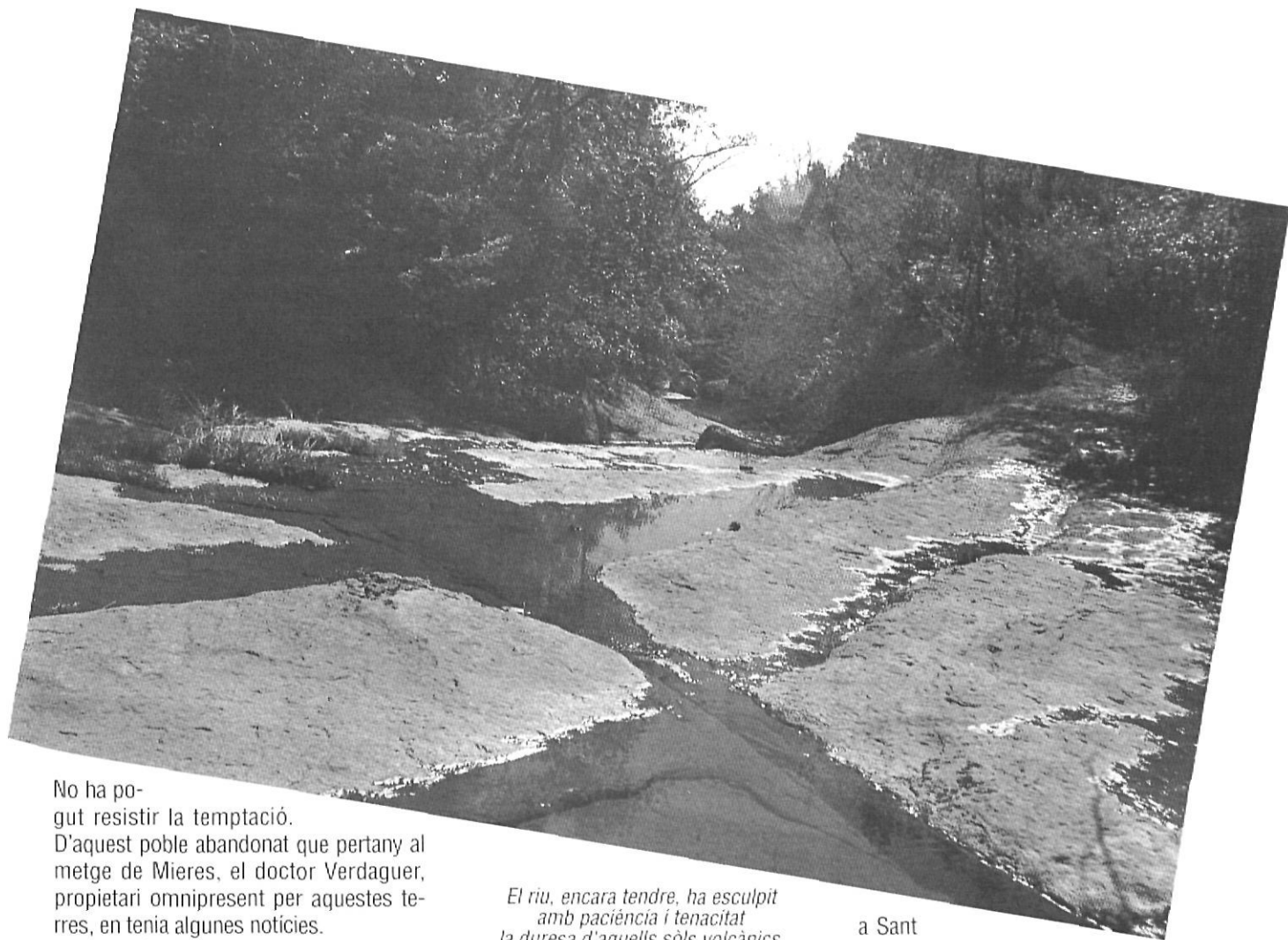
geix la de la Santa després de recollir les aigües que baixen del Grau de Finestres. Els començaments del Llémena són escarpats, amb pendents marejadors que precipiten l'aigua pels esqueis amb pressa per arribar a la plana. A l'alçada del volcà de puig Rodó, a prop del pla les Medes, les dues rieres ja s'han ajuntat formant un sol cabal, el qual seria pròpiament l'origen del Llémena.

El riu s'amaga en fondalades impentables i al caminant no li queda altre remei que deixar el camí i baixar com pot fins al llit del riu. El resultat paga l'esforç. El riu, encara tendre, ha esculpit amb paciència i tenacitat la duresa d'aquells sòls volcànics i entre llècols, margues i corrents basàltics ha dissenyat un paratge captivador, farcit de baumes guanyades a la pedra viva, gorgues de poca fondària i salts escalonats, tot plegat emmarcat per una vegetació espessa on el boix hi juga un paper protagonista. A voltes ni tan sols veu el cel, camina per un túnel verd i gris, un túnel d'ombres i llum, de colors matisats i efectes lluminosos que engresca el fotògraf i ressalta la soledat del que camina a peu.

Tot i que la pluja d'aquests darrers dies ha engreixat un cabal extraordinàriament sensible a les precipitacions, la circulació pel llit del riu és còmoda i plena de recursos per superar els obstacles que es van presentant. El caminant ha decidit prendre la direcció d'aigües amunt, però poc abans d'arribar a la confluència de les dues rieres originàries abandona el projecte inicial i s'enfila pel bardissam de l'esquerra fins a trobar una pista que el portarà al pla de les Medes.

El Llémena

Text i fotografies
MIQUEL TORNÀ

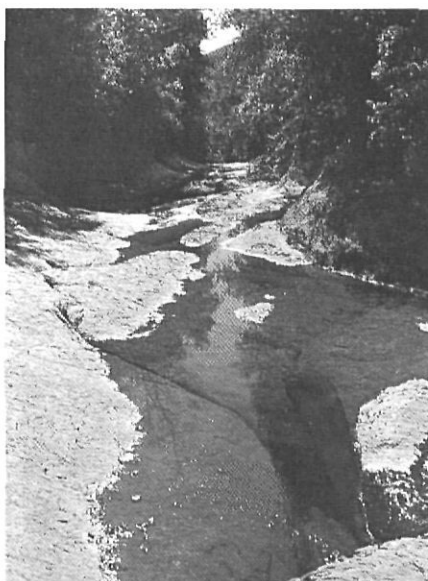
No ha pogut resistir la temptació.

D'aquest poble abandonat que pertany al metge de Mieres, el doctor Verdaguer, propietari omnipresent per aquestes terres, en tenia algunes notícies.

Després de passar per una zona de pastura, la pista arriba fins al que havia estat el nucli de les Medes, al peu mateix del puig Rodó. El lloc li produeix tristor i encantament al mateix temps. Encantament per la delicadesa del paratge, amb les feixes tapissades d'un verd primaveral i una amplitud d'horitzons que s'agraciï enormement després de circular pel mig d'una botànica tan espessa. Tristor per les runes que permeten intuir antigues edificacions, per les heures que destrossen les parets i el teulat de l'ermita, per la desolació d'unes masies que en temps no massa llunyans havien estat cases pròsperes. Avui ja no hi queda ningú, tan sols un pastor hi puja de tant en tant des de Cogolls per veure com va el ramat de vaques que hi pastura. Les Medes tampoc han pogut superar la decadència que s'ha estès per l'alta i mitjana muntanya d'aquest país després que entressin en crisi els mitjans habituals de supervivència. Tot ha estat molt ràpid. Cases que s'anaren consolidant al llarg de molts segles s'abandonaren sobtadament d'ençà que les feines de bosc deixaren de donar un rendiment i el butà substituï el carbó d'alzina. Fa menys de trenta anys encara hi havia mainada de les Medes que baixava cada dia a l'escola

El riu, encara tendre, ha esculpit amb paciència i tenacitat la duresa d'aquells sòls volcànics.

*Capçalera del Llémna.
La circulació pel riu és plena de recursos per superar els obstacles.*

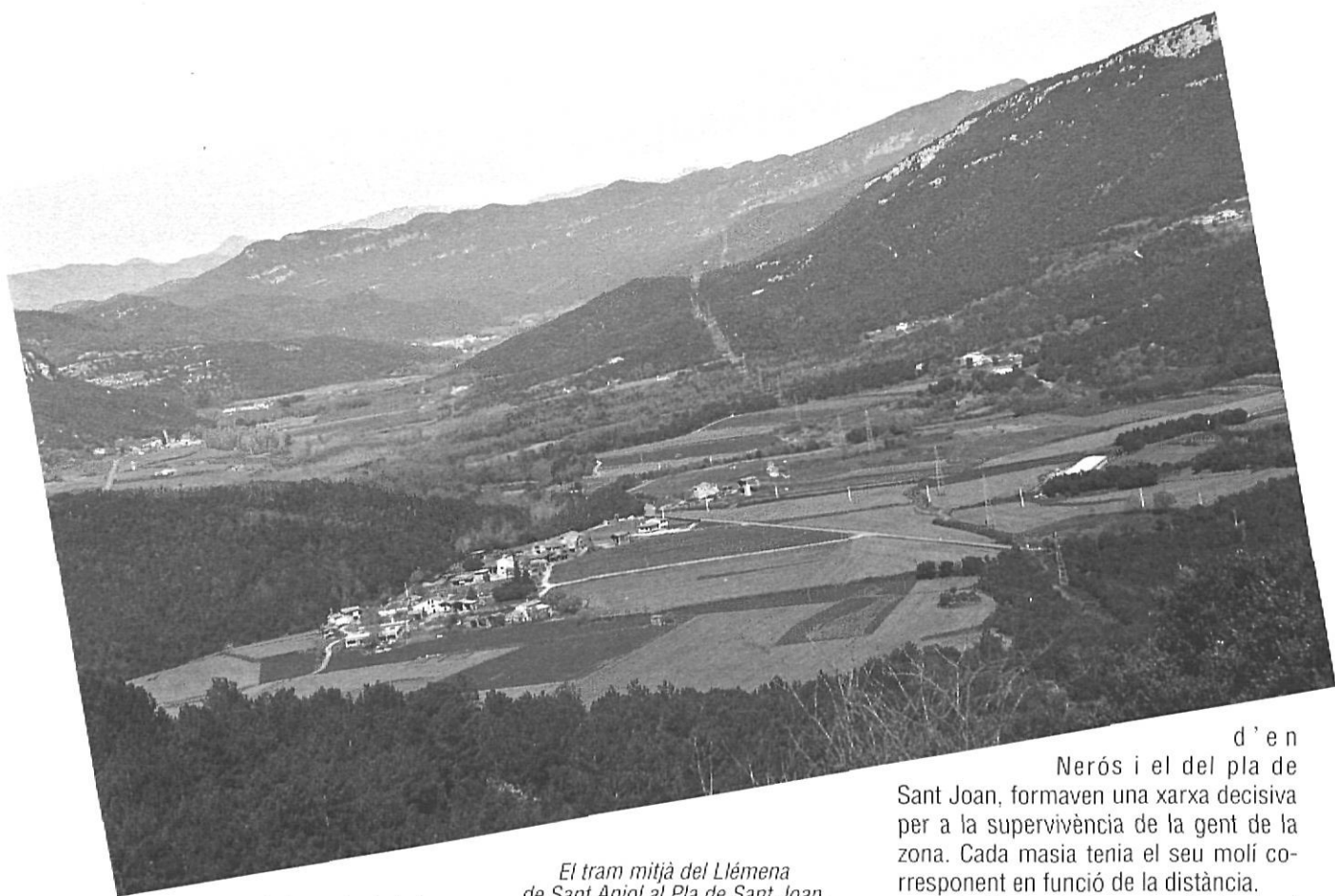

a Sant

Aniol. Ara, gairebé no hi ha mainada ni a Sant Aniol.

Abans de seguir riu avall, cap a la plana, el caminant es deixa emportar per un altre dels seus capricis i s'enfila al puig Rodó, que amb els seus 853 metres ostenta, orgullós, la corona de la serra de les Medes. Des d'aquest volcà apagat tomba la mirada cap a ponent i es deixa anar una estona contemplant un decorat que des del Pirineu, abraça el massís del Puigsacalm, tota la cinglera del Collsacabra i arriba fins al Montseny, amb promeses amagades per a dies més transparents. A sota, Cogolls i la vall d'Hostoles, per on circula pausadament el riu Brugent.

Com sol ser força habitual en aquesta terra, la vall de Sant Aniol es troba orientada de nord a sud, protegida per la cassola que formen les serres de les Medes i Finestres, eixamplant-se cap a les planes de Sant Esteve i Sant Martí. A les portes de Sant Aniol, el riu ja ha perdut la pressa del primer tram, i els desnivells s'han tornat més civilitzats. Asserenat, inicia aquí el seu contacte amb l'home, comença un procés d'humanització que l'ajudarà a crear una de les valls més acollidores del país.

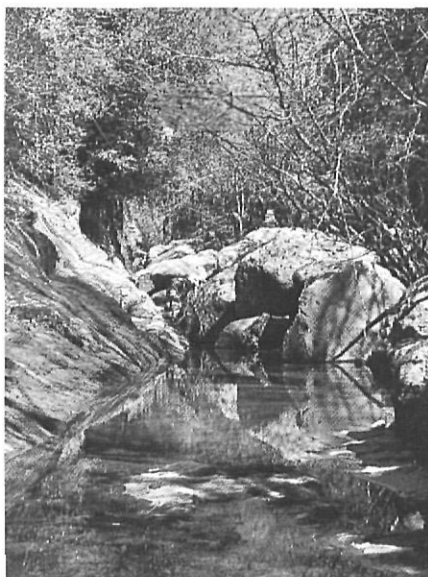

*El tram mitjà del Llémèna
de Sant Aniol al Pla de Sant Joan,
el primer gran eixamplament de la vall.*

A Sant Aniol de Finestres hi ha hagut tradicionalment dos hostals, el de cal Sastre, a tocar l'església, i el de can Tura, a baix, al peu de la carretera. A cal Sastre de l'hostal ja li queda poca cosa més que el nom. Els grans estan a punt de jubilar-se i els fills no hi volen saber res. A can Tura s'han decantat decididament pel restaurant, un dels més afamats de la comarca, que s'omple els caps de setmana amb gent delerosa de trobar aquell tipisme que ja no tenen en els seus pisos funcionals, i un embotit i una carn de primera.

El caminant aprofita l'amabilitat de la mestressa per tastar un vi i, després de travessar un galliner esplèndid per la quantitat i varietat d'aviram que s'hi barreja, té la possibilitat d'observar de prop un dels artlugis utilitzats per aprofitar la força del riu amb finalitats més útils que la de l'erosió. «El molí de Sant Aniol és un bon exemple d'aprofitament intensiu d'un desnivell», assegura Josep Nuet i Badia en una monografia sobre els molins fariners de la vall del Llémèna. Els de Sant Aniol, el Molí i el Molinot, són els primers de tot un seguit d'edificis similars, molins aixecats entre els segles XVI i XVIII, que proliferaren per la part mitjana de la conca fins a arribar al pla de Sant Joan. El molí de can Mitjana, el Clascar, el Molinot, el d'en Camós, el d'en Sala, el Molí

*A voltes, ni tan sols veu el cel,
camina fent un túnel verd i gris,
de colors matisats.*

d'en Nerós i el del pla de Sant Joan, formaven una xarxa decisiva per a la supervivència de la gent de la zona. Cada masia tenia el seu molí corresponent en funció de la distància.

A la llinda de la porta d'entrada el caminant hi pot llegir que Miquel Tura i Vidal, després d'obtenir les corresponents llicències i permisos, entre les quals hi figurava la del monestir de Finestres, va aixecar aquest molí vuit canes més amunt del molí vell o Molinot. El 19 de juny de 1747 assenyala l'acabament de les obres. Tot i que a principis de la dècada dels setanta encara funcionava, els molins fariners no varen superar la crisi que va seguir a la instal·lació de farineres modernes. «La darrera guerra civil i les seves conseqüències», seguim a Nuet Badia, «va constituir un cop molt dur per als molins que encara anaven fent la viu-viu... Després vingué la postguerra i l'estraperlo, que donà una mica d'impuls a uns quants molins per la possibilitat de moldre d'amagat sense haver de donar comptes a ningú. Quan finalment s'autoritzà als molins la seva activitat normal, literalment ja no hi havia res per moldre».

Les riuades també varen contribuir a parar algun molí. Després del desgavell de l'aigua, ja no valia la pena refer les instal·lacions. «De riuades ja fa molt anys que no n'hi ha», assegura la mestressa de can Tura. «És que ara ja no plou com abans» certifica. «Les rieres no porten ni la meitat de l'aigua que portaven quan jo era petita».

*L'hermita dels Agustins,
una església romànica
d'una sobrietat admirable.*

El caminant s'ha documentat amb monografies com la de Nuet Badia, sobre alguns aspectes concrets de la vall. En lloc, però, no ha trobat una visió global que entronqui els diferents elements que han portat a constituir-la tal i com és. Des d'aquesta perspectiva és una vall oblidada. Ni tan sols Francisco de Zamora, aquell minuciós i perspicaç viatger, que al final del segle XVIII va recórrer Catalunya de dalt a baix i de dreta a esquerra, en va deixar una descripció precisa. He repassat les planes del *Diario de los viajes hechos en Catalunya* i no hi he trobat cap menció de la vall del Llèmena. De la vall del Brugent salta a Girona a través de la vall del Ter. Aquest «cul de sac» no va interessar a un home, que segons algunes opinions, exercia d'espia en una Catalunya que s'estava recobrant positivament de les davallades del segle anterior.

A Sant Aniol, el caminant té l'opció, després de creuar el pont sobre el Llèmena, de recórrer dos camins històrics, que tingueren una importància cabdal en èpoques anteriors. El camí de l'esquerra porta a Finestres, a les escasses runes del castell que bastí gent de Porqueres, senyorejat pels barons de Santa Pau i saquejat abastament pels remences, i a la carcassa de l'antic priorat benedictí de Santa

*El molinot o molí vell
de Sant Aniol.*

Maria de Finestres que s'extingí el 1836. Amb la dissolució del priorat, el temple es quedà en parròquia entrant en una fase de decadència que l'ha portat a la ruïna actual. Conserva encara una bona part de l'obra romànica que quedà molt ressentida, com la majoria de construccions del país, pels terratrèmols del 1427 i 1428. Superada la carena, el camí continua fins a Mieres.

El de la dreta porta als Agustins, la gent del país fa una contracció i ho deixa amb els «Gustins», un nucli rural avui abandonat, amb una casa principal voltada d'altres construccions i una petita església romànica d'una sobrietat admirable. Les vaques i un pastor són els únics habitants del que havia estat una de les cases principals de la zona.

El caminant segueix avall, a prop d'un riu que mica en mica perd l'encaixonament i es va situant a nivells més assequibles.

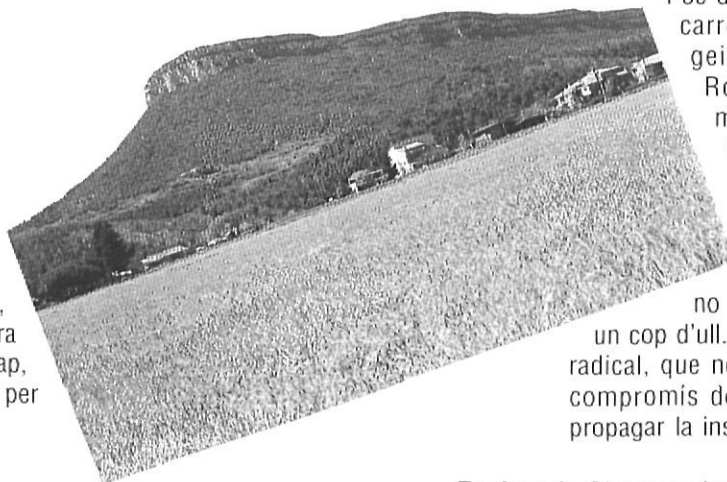
Després del nucli de Sant Aniol la vall «es va eixamplant sobre les terres del Ter com les cames d'una dona admirablement obertes». J. Pla, l'il·lustre emporданès que va escriure aquestes ratlles, segurament no va anar mai més enllà de Sant Esteve, probablement ni va passejar per Sant Martí. Si ho hagués fet com ho

*Granollers de Rocacorba,
bressol de Pere Joan Sala,
cabdill remença.*

fa el caminant se n'hauria adonat que el que ell creia les cames, i el caminant té més aviat pel cos, es torna a tancar passant el pla de Sant Joan i després d'una cintura d'abella entre Llorà i Ginestar, es torna obrir per abraçar el pla de Sant Gregori, ara sí, com les cames d'una dona admirablement obertes. A partir de Sant Aniol i a mesura que ens acostem a Sant Esteve, agregat de l'anterior tot i tenir la seu del municipi, la vall es torna més amable. Les masies escampades, voltades de camps amb el cereal tot just acabat de sortir i acompanyades de les horroroses construccions horitzontals a on s'hi apilonen vedells, porcs i pollastres, parlen d'una economia agrària consolidada. Les cases de la plana, amb una terra extraordinàriament fèrtil i el suport de les granges, se n'han sortit. Les cases de mitja muntanya no han tingut tanta sort. El riu, però, ha pagat un preu alt i, sovint, els pagesos l'utilitzen per eliminar els residus de les granges. «Granges privades, clavegueres públiques», murmura en veu baixa el caminant. Ja se sap, van a la seva encara que sigui per tirar-se pedres al teulat.

*En arribar al Pla de Sant Joan,
al caminant li entren ganes d'entilar-se
a Sant Roc, mirador privilegiat.*

«La gent jove està marxant fora de la vall», li comenta al caminant una senyora que l'acompanya una estona. Aquí no hi troba llocs de treball, l'escorxador de Sant Esteve és l'únic centre pròpiament industrial d'aquest primer eixamplament de la vall, i de la terra no en volen saber res. Van cap a Girona enlluernats per un sou fix.

Just al límit municipal de Sant Aniol s'acaba la Garrotxa i comença el Gironès, una divisió comarcal que resulta gairebé còmica al bell mig d'una unitat geogràfica tan evident. Alguns podran menjar al Gironès i defecar a la Garrotxa, i tot plegat sense sortir de casa.

Poc després, a mà dreta, una carretera asfaltada es dirigeix cap a Granollers de Rocacorba, passant pel molí de la Glòria. Granollers va ser el bressol de Pere Joan Sala, el pagès que encapçalà la segona guerra remença, i el caminant no pot estar-se de donar-hi un cop d'ull. El poble d'aquell cabdill radical, que no acceptà la política de compromís de Ferran II i aconseguí propagar la insurrecció per les comar-

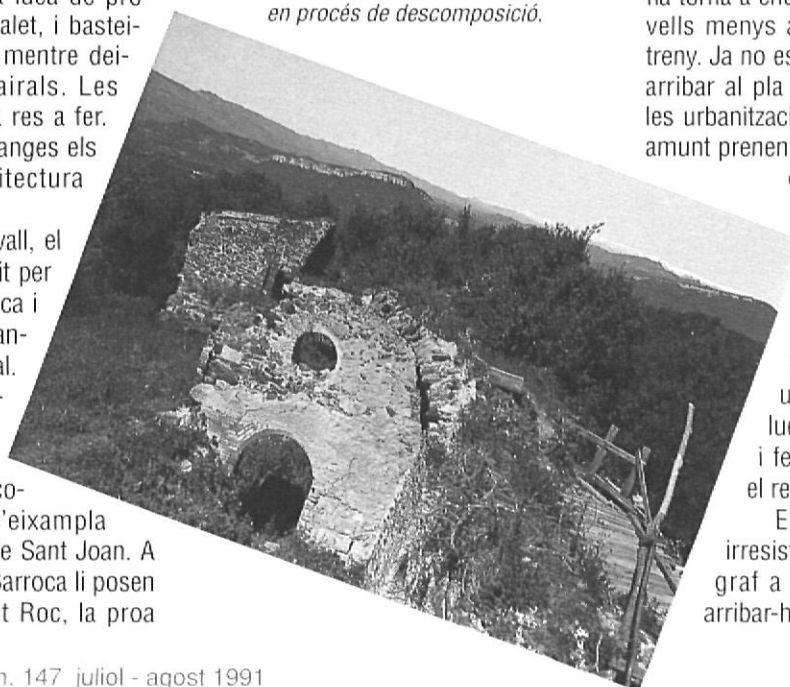

ques de muntanya, apoderant-se de l'altra Granollers i amenaçant la pròpia ciutat de Barcelona, és un disseminat, amb cases de pagès escampades entre les quals hi ha proliferat construccions més noves d'un gust, en general, abominable. No hi gaudeix el caminant amb aquestes urbanitzacions avortades que trenquen l'harmonia del paratge. Algunes cases seran de gent de ciutat però altres, les hauran aixecat pagesos del país que associen la idea de progrés i benestar amb el xalet, i basteixen edificis lamentables mentre deixen caure les cases pairals. Les coses són així i no hi ha res a fer. En el moment que les granges els ha donat diners, l'arquitectura rural se n'ha ressentit.

Per aquesta primera vall, el Llémene hi circula embellit per una vegetació de ribera rica i abundosa que ja no l'abandonarà fins gairebé al final. Pollancres, salzes,..., alguns aprofiten una primavera tot just incipient per vestir-se amb colors tardorals. La vall s'eixampla lleugerament fins al pla de Sant Joan. A la dreta els cingles de la Barroca li posen un límit ben definit. Sant Roc, la proa

A Llorà, les urbanitzacions, que s'iniciaven més amunt, prenen consistència.

A Sant Grau, el caminant hi descobreix una ermita en procés de descomposició.

d'aquests espadats, presideix de fa estona els esforços del caminant. Arribant a l'ermita de Sant Joan se'l mira cara a cara i li entren ganes d'enfilarse al que sens dubte és el mirador privilegiat d'aquest tram mitjà del riu. Ho deixa per una altra estona i continua caminant. A l'esquerra les primeres verticalitats es veuen presidides més enllà pel pic de Rocacorba.

Passat el pla de Sant Joan, el Llémene torna a encaixonar-se, s'enfonsa a nivells menys assequibles i la vall s'estreny. Ja no es tornarà a eixamplar fins a arribar al pla de Sant Gregori. A Llorà, les urbanitzacions que s'insinuaven més amunt prenen consistència. S'hi ha edificat sense la més elemental

planificació. El desgavell és absolut. El caminant reposa a l'hostal de Fontsabeu, pren un vinet, i continua cap a Ginestar, després de donar un cop d'ull a l'alterosa silueta romànica del campanar i fer-la petar una estona amb el rector.

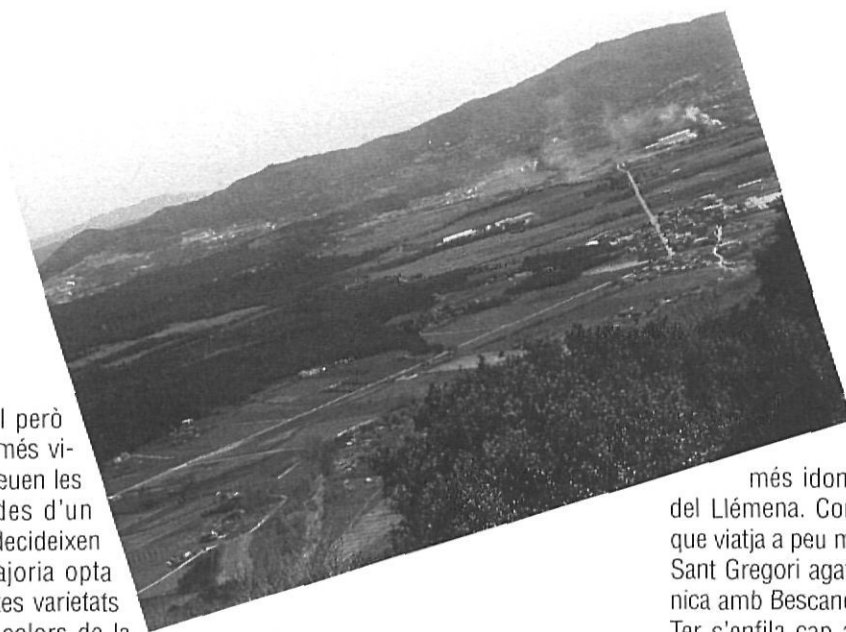
El riu provoca raconades irresistibles que obliguen el fotògraf a buscar algun corriol per arribar-hi. El llit del riu ha tornat a

convetir-se en un túnel però d'un cromatisme molt més vigorós. Alguns arbres treuen les primeres fulles pintades d'un color torrat, altres es decideixen pels ocres, però la majoria opta per alguna de les infinites varietats del verd. Els diferents colors de la massa botànica passen la llum pel seu sedàs i la reflecteixen en les quietes aigües de les gorgues que es formen a cada pas.

Quan la cintura d'abella es torna a eixamplar, el caminant es troba amb dues opcions per desviar-se del camí que li marca el riu. Per l'esquerra, paral·lela a la riera de Canet s'enfila la carretera que el portarà a Canet d'Adri. Per l'esquerra, un xic més avall podrà enfilarse fins a Santa Afra, el santuari que presideix el pla de Sant Gregori. A partir d'aquí, les comes d'aquella imaginària dona s'obren de bat a bat provocant una vall oberta, d'una fertilitat admirable. Si per la banda dreta la serra de Sant Grau encara hi posa limitacions a l'ampliació d'horitzons, per l'esquerra s'obre una planúria admirable, extensíssima.

Aquest segon i definitiu eixamplament de la vall del Llémena comença significativament amb una indústria de pinsos. No estarà de menys recordar que aquesta àrea que alimenta el tram final del nostre riu, Ginestar, Canet, Sant Gregori, ha produït una classe de vedell que els tractants anomenen vedells cuixats de Girona i que les carnisseries d'arreu de Catalunya han retolat amb la frase prestigiosa de «vedella de Girona». Els temps canvien i la ramaderia massiva ha substituït l'espontània i tradicional. Ara hi ha més pressa a vendre les bèsties i els pinsos unifiquen i rebaixen qualitats.

El caminant té notícies de Sant Grau.

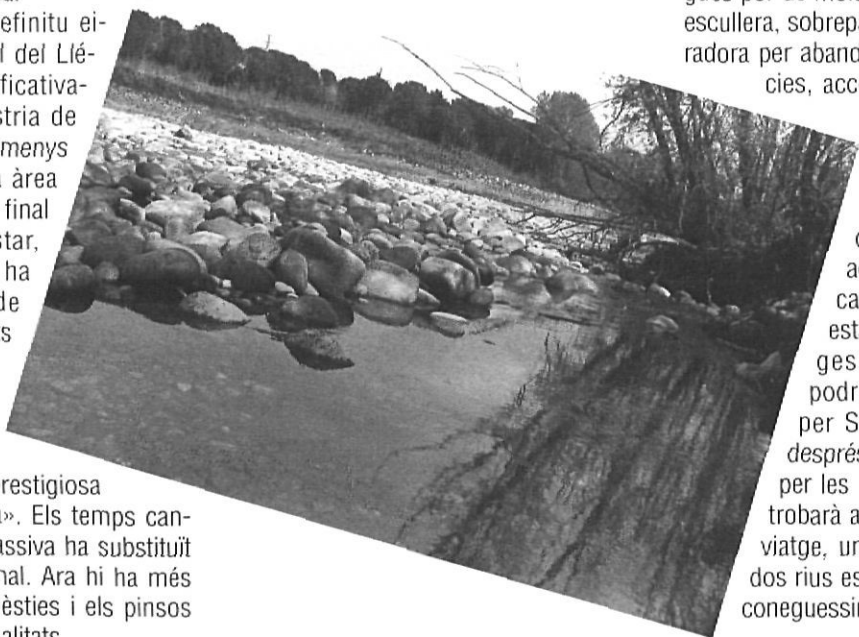

Sant Gregori, la màquina de tren de la vall del Llémena. Al fons, Girona enterbolida pel fum de la Nestlé.

Sap que els seus 500 metres són el balcó més idoni per aquest tram final del Llémena. Com que no té pressa, el que viatja a peu mai no pot tenir pressa, a Sant Gregori agafa la pista que el comunica amb Bescanó i abans de travessar el Ter s'enfila cap a Sant Grau. Hi descobreix una ermita en procés de descomposició i una torre de ciment, un punt geodèsic dels que serveixen de referència als professionals encaparrats en conèixer l'alçada exacte de cada punt. A llevant, el pla de Sant Gregori amb la ciutat de Girona al fons. A ponent, les Guillerries. Sant Gregori del Turonal, Sant Benet, Sant Miquel de Solterra i més enllà la silueta del Montseny. Uns 500 metres molt ben posats i molt agraïts, rumia el caminant mentre enfila de nou cap avall.

En el tram final el Llémena ha madurat, s'ha eixamplat i ja no hi ha túnels botànics que matisin la llum. El llit se l'ha fet de rierencs. Passa un xic apartat del poble de Sant Gregori, el nucli més dinàmic de la vall, la màquina de tren que estira els altres cap a la capital com si tingués por de molestar i, encotillat per una escullera, sobrepassa la zona de la depuradora per abandonar-se sense estridències, acceptant, després de vuit

quilòmetres de recorregut, el que resulta inevitable. El caminant intenta arribar al punt de comunió però no ho aconsegueix. La gent de can Prat li assegura que està a tocar però els marges estan bruts i no hi podrà arribar. Haurà d'anar per Salt, travessar el rec i, després de passejar una estona per les magnífiques deveses es trobarà amb el punt final del seu viatge, un lloc discret en el qual dos rius es donen la mà com si es coneguessin de tota la vida.

La desembocadura, un lloc discret on el Llémena es confronta amb el Ter sense estridències.

Miquel Torns